نسرین تك زارع *

مقدمه‌ای بر سیر فن پزشکی در ایران

مقدمه:

مقالهٔ حاضر بررسی سیر فن پزشکی و مروری کوتاه بر زندگینامهٔ تعدادی از دانشمندان و متفکرین علم پزشکی ایران در دورهٔ پس از اسلام است که در شماره‌های آینده پیرامون برخی از این افراد مقالات مفصل‌تری

* عضو هیئت علمی گروه بافت‌شناسی دانشکده پزشکی - دانشگاه علوم پزشکی تهران

رازی / سال سوم / شماره ۱ / بهمن ۷۰ / صفحه ۶۱

بچاپ خواهد رسید.

تاریخچه:

پیدایش عَلم پزشکی با پیدایش انسان در روی زمین مقارن بوده است. اولین بار پزشکان در جستجوی وسائلی بوده‌اند که برای بیماران چاره‌جویی نموده و درد و رنج ایشان را آرامش بخشند.

می‌توان حدس زد که دانش پزشکی، هزاران قرن پیش در وسط جنگلها و هنگامی که آدمیان در معرض گرسنگی و ترس و اضطراب بودند پیدایش یافته و در آن اعصار فقط شعور و غریزهٔ طبیعی انسان، کاشف خواص درمانی بعضی گیاهان بوده است. در حقیقت اصول تداوی مدیون همین کشفیات و همان تجارب اولیه بوده و میلیونها نفر در یافتن و پیدا کردن آن شریك بوده‌اند. این کشفیات غالباً برحسب تصادف و بی‌آنکه براصول منطقی و علمی مبتنی باشد، فراهم آمده و این مرحله از پزشکی و داروشناسی کم و بیش روبه توسعه می‌رفته است، تا آنکه بتدریج پزشکان مصری، کلدانی، عبرانی و سایر ملل قدیم مخصوصاً یونانی‌ها بطور نمایانی آنرا ترقی داده و بصورت دانش توسعه یافته‌ای درآوردند و کتب زیادی در آن باب تألیف و تصنیف نمودند که قسمتی از آنها با گذشت زمان از بین رفته است. از تألیفات مزبور آنچه بدست اطباء اسلامی افتاده همه را ترجمه کرده، مطالب آنرا اقتباس نموده و کشفیات و تجارب خود را نیز بر آن افزوده‌اند. بدین ترتیب کتابهای سودمند و پرارزشی تألیف کرده‌اند که قرون متوالی در بیشتر ممالك جهان مورد استفاده قرار گرفته است.

می‌توان حدس زد که دانش پزشکی، هزاران قرن پیش در وسط جنگلها و هنگامیکه آدمیان در معرض گرسنگی و ترس و اضطراب بودند پیدایش یافته و در آن اعصار فقط شعور و غریزه طبیعی انسان، کاشف خواص درمانی بعضی گیاهان بوده است.

یك مکتب اصیل پزشکی مستند به یك سلسله اصول و نظرات علمی و متکی به مشاهدات و تجربیات دقیق چندهزار ساله است که همواره طی قرون و اعصار مورد تأیید عموم پزشکان قدیم ایران و سایر ملل باستانی بوده و مجموعهٔ عقاید مزبور در کلیهٔ متون طبی قدیم ثبت و ضبط شده و آخرین یادگار آن که مهمترین اثر علمی طب سنتی ایران است و در عین حال ارزش جهانی از لحاظ تاریخ پزشکی دارد، کتاب قانون ابن‌سینا می‌باشد.

تعالیم اسلامی در پیشبرد طب ایران:

از آنجا که تعالیم پیغمبر اسلام (ص) افراد را برای عمل به‌خیرات ومبرات و انفاق مال در راه خیر، هدایت و ارشاد نموده‌اند، طب و طبابت در تمدن اسلامی پیشرفت فوق‌العاده داشته است.

خوشبختانه نمایندگان بزرگ اسلامی، ستارگان طراز اول آسمان دانش پزشکی همچون طبری، رازی، اهوازی، ابن‌سینا و

اسلامی را بحساب عرب بیاورند، و آنرا بنام «طب عرب» در کتب خود متذکر گردند. در طب اسلامی، خدمات ایرانیان و اطباء ایرانی و

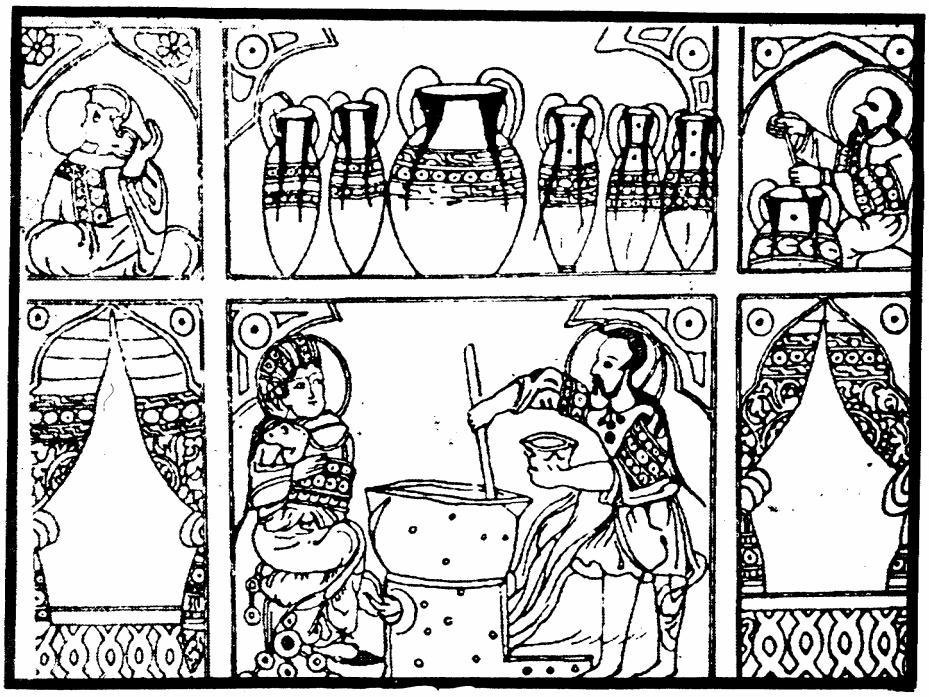

طرز تهیه روغن توسط داروساز ایرانی

جرجانی (گرگانی) می‌باشند. غلبهٔ عرب بر عجم و اجبار نویسندگان در نگارش کتب و مؤلفات و آثار خود بزبان علمی زمان یعنی

آثار و یادگارهای آنها، از سایر اقوام و ملل دیگر چشمگیرتر بوده است.

○ اولین بار پزشکان در جستجوی وسائلی بوده‌اند که برای بیماران چاره‌جوئی نموده و درد و رنج ایشان را آرامش بخشند.

عربی (بمانند زبان لاتین در قرون وسطی در اروپا) باعث گردیده که بعضی از تذکره‌نویسان و مورخان تمدن اسلامی، طب

بوعلی سینا:

شرف‌الملك حجة‌الحق شیخ‌الرئیس ابوعلی‌سینا معروف به ابن‌سینا یا ابوعلی‌سینا بزرگترین دانشمند ایرانی و مقدم حکماء واطباء در ادوار اسلامی و از متفکران و دانشمندان عالیقدر دنیاست که سهمی بسزا در ترقی و تکامل علوم در جهان داشته است. بی‌شك ابن‌سینا یکی از پرکارترین و کم‌نظیرترین دانشمندان

جهان است که آثاری ارزنده در زمینه‌های مختلف مخصوصاً طب و داروشناسی دارد که این امر از منتهای حدّت ذهن و جودت فکری وی می‌باشد. ابن‌سینا جمیع معلومات آن زمان در

یك داروخانه اسلامی بنابر نسخه خطی ترجمه عبری از مؤلفات ابن‌سینا

باب علم معالجه بیماریها و اثر داروها را داشته و براثر نبوغ ذاتی خود بدان اضافاتی نموده است.

رازی:

ابوبکر محمّدبن زکریای رازی، طبیبی حاذق و پزشکی عالیقدر بوده و آثار ارزنده و زیادی در علوم مختلف مانند طب، حکمت، شیمی (کیمیا)، نجوم، هیئت، ماوراء الطبیعه، الهیات، علوم طبیعی و امثال آنها دارد. کتابهای ارزشمند طبی رازی مانند الحاوی، اقرابادین، ابدال‌الادویه، طب الفقراء و... در مورد انواع بیماریها و جمیع داروهای درمان کننده و اصول تداوی بحث کرده است.

رازی پس از کشف الکل و جوهر گوگرد و شناسایی خواص این دو ماده، فصل جدیدی در داروشناسی و داروسازی اسلامی وارد نمود و با این دو ماده بسیاری از استحصالات داروئی و شربتها و سایر ترکیبات را ساخته و از این راه خدمت بزرگی بعالم طب نمود. رازی علاوه بر طبیبی حاذق، داروساز و داروشناسی ماهر بود.

اهوازی:

علی بن عباس مجوسی اهوازی، از جمله اطباء بزرگ اسلامی ایرانی است که خدمتی بسزا به طب اسلامی و نتیجتاً به طب دنیا نموده است. اهوازی تألیفات بسیار ارزشمندی دارد که یکی از ارکان مهم علم طب قدیم بشمار می‌رفته است. اهوازی در کتاب ملکی، خلاصه کامل طب دوران خود را نگاشته و کتاب وی اولین قدم تجدد طبی است. این کتاب خلاصه‌ای از عقاید و افکار طبی دوران این دانشمند را با وضوح کامل و تجویزهای داروئی بیان می‌دارد.

طبری:

علی بن ربن طبری منجم، طبیبی حاذق و

○ در طب اسلامی، خدمات ایرانیان و اطباء ایرانی و آثار و یادگارهای آنها، از سایر اقوام و ملل دیگر چشمگیرتر بوده است.

در علوم هندسه و انواع ریاضیات سرآمد بوده و کتابهای بسیار زیادی را ترجمه کرده است. در این کتب در مورد مسائل طبی و داروسازی، بحثهایی به میان آمده است. بطور مثال در کتاب

فردوس‌الحکمه طبری، فصولی مربوط به بررسی اعضای بدن، بیماریهای عمومی و علل آن، بیماریهای داخلی، قانون درمان گلها و خواص آنها، گیاهان طبی، نگاهداری و اصلاح

• اصول عقاید پزشکان قدیم به منزله مخزنی است که می‌توان حقایق مفیدی از آن استخراج کرد.

داروها، داروهای مرکب، قرص‌ها، مرهم‌ها و... وجود دارد. این کتاب یك دورهٔ کامل طب، درمان و بهداشت است.

جرجانی:

سید اسماعیل جرجانی پزشك حاذق ایرانی با چهار تألیف ارزندهٔ خود توانست جمیع معلومات طبی زمان خود را جمع آوری کرده و بدان اضافاتی نماید که مبنی و اصل تعالیم طبی بزبان پارسی برای طالبان و عاشقان دانش پزشکی و مؤلفین بعد گردد. تألیفات جرجانی متأثر از کتب دانشمندان قبل از خود (مخصوصاً رازی، اهوازی و ابن‌سینا) می‌باشد، اما وی توانسته است علاوه بر متن شیرین پارسی، اصطلاحات علمی و طبی را بزبان مادری با اضافاتی بسیار ارزنده در کتاب خود بیاورد، که همگان را از مطالعهٔ کتب طبی به زبان تازی تقریباً بی‌نیاز نماید.

در خاتمه باید بیان کرد که طب امروزی نتیجهٔ تجارب و مطالعات طب دیروزی است. اصول عقاید پزشکان قدیم به منزلهٔ مخزنی است که می‌توان حقایق مفیدی از آن استخراج کرد. شرط این کار اینست که موضوعات بدقت مورد بررسی قرار گرفته و مطالب درست از غلط جدا شود. بعبارت دیگر بایستی در لابلای کتب قدیم پزشکی جستجو کرد تا بدینوسیله فلز خالص از مواد خارجی جدا شود. مطالعهٔ دقیق در این مورد هوش را برمی‌انگیزاند، غریزه انتقاد را تحریك می‌کند، شخص را به تجسسات علمی وامی‌دارد، بنای علم را از هر لحاظ محکم می‌کند و دانشمندان را وادار می‌سازد که در مطالب علمی و اصول فکری تجدید نظر بعمل آورده و به آنها مبانی محکم‌تری بدهند.

اگوست کنت (فیلسوف شهیر فرانسوی) گفته است که:

«هیچ علمی را نمی‌توان به خوبی شناخت مگر اینکه تاریخ آن علم مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد».

مآخذ:

۱ـ نجم آبادی، محمود. تاریخ طب در ایران پس از اسلام، تهران. انتشارات دانشگاه تهران ـ ۱۳۵۳.

۲ـ نجم‌آبادی، محمود. محمدز کریای رازی، باختران، انتشارات دانشگاه رازی ـ ۱۳۵۶.

۳ـ ابوبکر محمّد بن زکریای رازی، ترجمهٔ دکتر سیدعبدالعلی علوی نائینی، منافع الاغذیه و مضارها، تهران، شرکت تابان ـ چاپ اول ـ ۱۳۴۳.